

A somogyban található régi keletű balladákról szólunk néhány sorban. Csak vázlatos ismertetésről lehet szó jelen esetben, s egyelőre azt akarjuk ki- hangsúlyozni, hogy az éffajta balladákból még napjainkban is milyen sok változat található, valamint úgy érezzük, hogy érdemesek legalább az emlités erejéig azok nevének felsorolása, akik napjainkig megőrizték számunkra ezeket a költői remekeket/dallammal együtt/....Reméljük, a továbbiakban sor kerül majd arra, hogy egy-egy balladát, egyéb népköltési értéket részletesebben mutathatunk be.

Ismeretes, hogy a népköltészet elválaszthatatlan népdalainktól: a szöveg és dallam évszázadok alatt fejlődött egy erővé, értéké, s ebben a relációben általában szövegdominanciát találunk, vagyis a dallam legtöbbször követi a prozódiai változásokat.

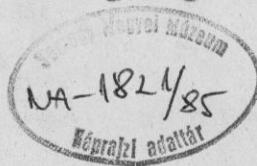
Balladáinkra általában jellemzőek az alábbiak:

1. Sűrítve, tömören, vázlatosan/de nem homályosan/ adják elő a történetet.
2. éppen ezért hiányzik belőlük a hősepikára jellemző sokszínűség, részletezés.
3. Mindig a társadalmi ember problémája áll a konfliktus központjában.
4. Jellemzője a tömörséggel, verstani strukturával összefüggő epikai-dramai erőteljesség.
5. Strófális szerkesztésükre jellemző még az ismétlődő szerkezetek mesterialkalmazása, a refrénesség gyakorisága/félmondatu, mondatzáró/.
6. Kevés jelzőt találunk balladáinkban, de annál bővebb igeidő használatot.
7. Jellemző vonása minden igazi balladának az átok alkalmazása, illetve az átokkal való lezárás.

Több jellemző vonást most nem emlitünk, de az egyes versek után kitérünk majd néhány lényeges motívum és karakterisztikus vonás emlitésére.

Elsőként közöljük a megyénkben igen gazdagon előforduló Fehér László/Fehér Anna/ c. népballadát:

Fehér László lovat lopott
A fekete halom alatt.
Utánna ment Gönc várossa,
Hogy őtet fogni láthassa.
Fehér Anna meghallotta,
Hogy a bátyja el van fogva.
Fogd be kocsis hat lovadat,
Rakj mellé sok aranyakat...
Hinap-jónap hadnagy uram!
Miért jöttél gyöngy-madaram?
Hinap-jónap hadnagy uram!
Miért jöttél gyöngymadaram?
A bátyámér hadnagy uram.
A bátyádat én kiadom,
Ha a zéjjel veled alszom.
Ne hájj véle a kutyával,
A zakasztani valóval.
Szüzességedet elveszi,
Bátyád fejét levéteti.....

Kilencet ütött a zóra,
Aluszol-e Fehér Anna?
Nem aluszom, nem nyughatom,
Csak a nagy lánczörgést hallom.
Csak aluggyal, csak nyugoggyál,
A katonák harcba mennek,
Azok zörgetik a kardot....
Tizet ütött már a zóra,
Aluszol-e Fehér Anna?
Nem aluszom, nem nyughatom,
Csak a nagy kardzörgést hallom.
Csak aluggyal, csak nyugoggyál,
A katonák harcba mennek,
Azok zörgetik a kardot.
Tizenkettőt üt a zóra,
Aluszol-e Fehér Anna?
Nem aluszom, nem nyughatom,
Csak a nagy jajszót hallgatom.
Csak aluggyal, csak nyugoggyál,
A bátyádnak feje nincs már.

Törülköződ lobbót vessen,
Mosdóvized vérré váljon;
Azt kívánom: a jóisten
Meg ne mentsen, meg ne áldjon.

Ezt a szép változatot az Andocsról Zicsbe származó Horváth Ferncné, ^Kocza Maritól gyűjtöttem 1970-ben, aki jelenleg 50 éves, és családjának tagjaitól tanulta még kislány korában; a környező tanyákon az ottani cseléd-nép és pásztorság ezt a verset és még sokat tudott/melyek közül a továbbiakban még közölni fogunk néhányat/..A Fehér László-t igen szép változatban ma is tudják az alábbiak: Borbély Teréz Csurgón, Máté néni Igalban, Schmidtné, Nagyné Horvátné Siófokon, Kvasznicza Gyuláné, Kerekesné Torvajon stb. akiktől igen szép variánsokat gyűjtöttem föl mind versben, mind dallamban...Ha a lehetőség megengedné, érdemes lenne pl. a somogyi változatok többféleségét összehasonlítani, vagy pl. a somogyi legjobb változatot a tiszacsegei változattal, amit az emlitett Kerekesné hozott magával Torvajra stb.

Amint látható, ez a költemény drámai erővel mondja el a társadalmi viszonyok következtében a testvéri önfeláldozás példáját....Jól megfigyelhetők a bevezetőben elmondottak: alliteráció, ismétlődő sorok strófális szerkesztése, hazugságot leplező nyugtatás, kevés jelző, sok igeidőhasználat, átok-zárás stb. Ezek után figyeljék meg az előbbi előadótól, valamint az ugyancsak Zicsről Siófokra származott Schmidt Györgyné közlésében a híres "Három árva" balladát:

a./

A mohácsi temetőbe
Három árva sétál benne.
Hová mentek három árvák?
Messzi utra szógálatra.
Adok nektek három vesszőt,
Verjétek meg a temetőt...
Kejj föl anyám, kejj föl anyám,
Nézd meg a mi ruháinkat,
Fésüld meg a hajainkat.

Nem kelhetek három árva,
Deszkák közé vagyok zárva.
Nem kelhetek, deszkák közé,
Deszkák közé vagyok zárva.

Van tinéktek mostohátok,
Aki gondot visel rátok,
Mögfésüli hajatokat,
Kékre veri arcotokat.
Mikor a zételt beviszi,
Három árvát kirekeszti.

A második példát a Vikár-gyűjtésből közöltem, hogy legyen összehasonlítási alap/60-70 év távlatában is/....Ebből a költeményből is sokat találtam meg még meggyénkben dallammal együtt, amelyeket érdemes lenne összevetni elemzésel a jelenlegiekkel és más tájon találtakal, erdélyiekkel stb.

Hadd jegyezzem meg, hogy pl. Torvajon három variánsra is akadtam: Ticckel Jenőné, Kvasznicza Gyuláné, Kottán Józsefné tolmácsolásában, pedig tíz évvel ez előtt az az hír járta, hogy azt a verset már nemigen lehet megtalálni sem meggyénkben, sem a környékén, s akkoriban egy Pápai Margit 11 éves kis cigány lánynál leltem rá először Tásán.....A fenti változat közül a későbbi lelet nem rosszabb a régebbinél; az Vikár-félen érződik a balladára nem oly mértékben jellemző elliraisodás, a népdal felé való fejlődés. Arról most nem szólnunk, hogy ezt a költeményt miért soroljuk jelenleg itt fel a balladák között./reméljül másutt lesz alkalmunk ennek bővebb fejtegetésére?!/

Legnagyobb meglepetést számomra az "elválasztott szeretők" típusu balladája okozta nagy mérvű előfordulásával és meglehetősen tiszta teljességével. Tizenhét évvel előbb ugyanugy találta meg Dr. Feket László Szennán Mike Margitnál/ma Horváth Ferenccné/, mint ma is éneklő:

Egy asszonynak vala tizenkét leánya.
Legkisebbik vala Landorvári Idolka.
Landorvári Idolkát Mátyás király szerette,
Mátyás király szerette, sehol sem lelhetette.

Adj anyám, adj anyám egy órát, egy felet!
Ezalatt az Idolka megírta a levelet.
Fecském, édes fecském, vidd el levelecském,
Add Mátyás királynak !

Ha délben érsz oda, tedd a tányérára,
Ha este érsz oda, tedd az ablakába.
A kis fecskemadár délbe odaérkezett,
Odatá a levelet a Mátyás királynak.

b./

Ahetösi temetőbe
Három árva sétál benne.
Mind a három azt siratja,
Hogy nincs néki édesanyja, édesanyja.
Kel föl, kel föl édesanyám,
Leszakadt a testi ruhám.
Nem kelhetök három árva,
Mer a sirom le van zárva, le van zárva.

Van tinéktől mostohátok,
Aki gondot visel rátok,
Mögfésüli hajtokat,
Mögmozsdati orczátokat, orczátokat.

Gyertök lányok a pajtába,
Borujjunk egymás nyakába,
Ugy sirassuk jó anyánkat,
A mi kedves jó dajkánkat, jó dajkánkat.

A Mátyás királynak jóizü falatja;
 Jóizü falatja kiesett a tányérba.
 Kocsisom, kocsisom fogd be hat lovadat,
 A hat lovam közül azt is a legjobbat.

Ugy menjünk, mint a szél, vagy mint a gondolat,
 Ne úgy menj, mint a szél, hanem mint gondolat.
 Hadd érjem életben az én galambomat.

Jó estét, jó estét ismeretlen anya!
 Hol van az én rózsám a Landorvári Idolka?
 Kiment a patakra fehér lábát mosni,
 Fehér lábát mosni, szívét vigasztalnia.

Kimegy a királyfi, mindenhol keresi,
 Mindenhol keresi, sehol sem lelheti.
 Nincsen ott, nincsen ott ismeretlen anya,
 Hol van az én rózsám a Landorvári Idolka?

Kiment a kis kertbe fehér rózsát szedni,
 Fehér rózsát szedni, gyöngy koszorút kötni.
 Kimegy a királyfi, mindenhol keresi,
 Mindenhol keresi, sehol sem lelheti.

Nincsen ott, nincsen ott ó te gonosz anya,
 Hol van az én rózsám a Landorvári Idolka?
 Mi türes tegadás, meg kell már mondanom,
 Bent van a szobába gyászos koporsójába.

Bemegy a királyfi szive fájdalmába,
 Szive fájdalmába kést szurván magába.
 Testem a testeddel egy sirban nyugodjon,
 Lelkem a lelkeddel egy istent imádjon.

Azzal a szerencsés helyzettel állunk most szemben e típus kapcsán, hogy ugyan-
 csak Szennán Pap Deák Imréné más variánsban ismeri a költeményt más dallam-
 mal. Meg kell azonban jegyezni egy látszólag furcsa jelenséget; ui. Deák néni
 Landorvári Idolkája "végtére még sem egészen tartozik az előbbi tipushoz, ha-
 nem inkább az ún. "megesett leány" típusához, ami viszont teljes rokonságot
 mutat a Mosdósról előkerült Káver Katalin c. egyik legszebb példánnyal. Ime
 Deák néni balladája:

Ilonkám, ilonkám mi annak az oka,
 Zöld selyem szoknyádnak hosszabb a hátujja?
 Szabó nem jól szabta, varró nem jól varrta;
 Verje meg a zisten, aki jelrontotta.
 Szabó is jól szabta, varró is jól varrta,
 Verje meg a zisten, aki jelrontotta.
 Kocsisom, kocsisom fogd be ja hat lovat,
 Fogd be ja hat lovat, azt is a legjobbat.
 Jó napot, jó napot ismeretlen anyám!
 Hol van a te lányod, a zén kedves babám?
 Lement a fojóra, kezit lábát mossa,
 Kezit lábát mossa, szívét vigasztalja.
 Lement a kis kertbe, virágokat szedett,
 Virágokat szedett, bokrétába kötött.
 Ott is összejártam, sehol se találtam,
 Mond meg hát igazán, hol van a te lányod?
 Mit csüröm-csavarom, ki muszáj mondanom:
 Ott benn a szobába, halottas ágyába.
 Mikor odaérek, látja, hogy mi történt,
 Zsebében egy pisztoly, s magát agyonlövée.
 Vérem a véreddel egy patakot fojjon,
 Lelkem a lelkeddel egy istent imágyon.

Engem temessenek templom küszöbére,
 Ilonkámot pedig a templom közepébe.
 Kisdédünket a zoltár melébe....

A sirunkra pedig virágot vessenek...Aki arra jár, majd rólunk tanulhasson.

A két féle balladát összehasonlítva megállapíthatjuk, hogy az utóbbi az archaikusabb dallamu; viszont-sajnos-bizonyos romlás éppen a szövegben figyelhető meg/más versekkel való összehasonlítás alapján is/, aki az ilyen kifejezésekkel rontja a verszi szépséget, hogy "zsebében egy pisztoly", vagy az átokzárás utáni "példázgatás"; "aki arra jár majd rólunk tanulhasson". Egyébként elmondhatjuk, hogy ezek a típusok azt a társadalmi körülményt festik, melyhen az elválasztott kedvesek tragikumuk kulminál. Sajnos a legszebb változatokat hosszúságuk miatt nem közölhetjük, így a torvaji Ke-rekesné "Angoli Borbálájából", a szállógyőröki Váczi Pista bácsi Nándorvári Dajkájából" is csak szemelvényeket közölhetünk:

Hóhérok, hóhérok vigyétek lányomat,
Vigyétek lányomat, tömlőcbe vessétek.
Tizenhárom napig sem enni sem inni,
Tizenhárom napig sem enni, sem inni!

Benn voltam, nincsen ott ismeretlen anya.
Hol vagyon, hol vagyon Angoli Borbála?
Mit tűröm, tagadom, csak ki kell vallanom,
Benn van a szobába gyászos nyoszolyába.

Engem temessenek templom elejibe,
A mi kisdédünket az oltár elébe,
De ja za jó anyád istent sose lásson.

Kedves édesanyám agyjál egy minutát,
Agyjál egy minutát, csak hát egy félórát:
Hadd írjak levelet kis Király Miklósnak,
Kis Király Miklósnak, a zén galambomnak.

Fecském, édes fecském vidd el a levelem,
Vidd el a levelem azon galambomnak,
Ha nincsen odahol, tegyed a zablakba,
Ha meg nem találod, tegyed a zasztalra.

Szinte mindegyikben megtalálható a magyar balladák kedvelt motivuma, a fecskével küldött levél, valamint az anya mentegetőző hazudozásai. Bővebben lehetne szólni népköltésük során az egyes vándor-motivumok versenkénti előfordulásáról, a legkülönbözőbb névcserékről stb./Ebbéli fejtegetést bővebben, készülő kötetemben irtam le/.

Az "elválasztott szerzők" csoportjához sorakoztatjuk most az "Melátkozott, vagy megátkozott menyasszony" típusu balladát, amit Máté néni Igalban így őrzött meg:

Az aradi kislány férhő akar menni,
De ja zédésanyja nem akarja jéngedni.
Nem hajol szavára, férhő adta magát,
De az édesanyja nagyon megátkozta.

Vacsorája jelött a hádeg rázza ki,
Vacsorája után a lélke szájjon ki.
Először főkijál a kisebbig vőfény:
Édes anyámasszony bágyott a menyasszony.

Ném bágyott, ném bágyott, csak azért bänkódik,
Messziről jött ide, azér szomorkodik.
Másodszor főkijált a nagyobik vőfény:
Édes anyámasszony beteg a menyasszony.

Nem beteg, nem beteg, csak azér bänkódik,
Messziről jött ide, azér szomorkodik.
Harmadszor főkijált maga ja vőlegény:
Édes anyámasszony meghalt a menyasszony.

Akkor a vőlegény kést fog a kezébe,
Kezéből a mellére, melléről a szívébe.
Véröm a véreddel fojjon egy patakba,
Testem a testeddel nyugodjék egy sirba

Lelkem a lelkéddel egy urat imádjon,
Da ja jó édsanyád istent soha ne lásson.
Verje még a zisten ojjan édsanyát,
Ki szivből átkozza egyetlen egy leányát.

Verje még a zisten ojjan édsanyát,
Ki szivből átkozza egyetlen egy leányát.

Sajnálatos, hogy Máté néni ritka szép kiejtését, diftongusait és helyenkénti ö-zését stb. nem tudom pontosan jelölni; előadása csak hallgató ad igazán őszinte élményt.... Ezt a balladát is számtalan változatban lehet ma még meglesni megyénkben: Zicsen, Siófokon, Kőröshegy, Rinyakovácsi stb. Számtalan olyan balladát kellene még közölni, amit megyénkben hagyott ránk parasztságunk, mint néhány legszebb példányait népköltészetünknek; pl. a Törökkoppányból előkerült Rákóci kis urfi c. költői remek, amely az "eladott menyasszony" típusához tartozik és a kényszerházasság tragikumáról szól, vagy említésre érdemes a véle rokon és Mosdóson talált Bodor Katalina c. szép költemény, de százával lehetne sorolni azokat a költői remekléseket, mind a régi, mind az újabb keletű ballada és népköltési szövegek közül, amelyek vagy megyénkben születtek, vagy itt váltak honossá erőteljesebben, hogy csiszolódjának, gazdagodjanak.

Utoljára említjük a szinte világhírűvé vált rabnóták legszebbikét a közismert páva-dallamot, amelyről el lehet mondani, hogy mind dallamban, mind szövegben egyesítette a népművészet minden karakterisztikumát, szépségét, és szinte a költészet minden formájában előbukkant már: mint tényleges rabnóta, betyár-ballada, sajátos balladás dal, lírai népdal stb. formákban. A számtalan szép változatból többet nem közölhetünk, mint ezt az egyet:

Rászállott a páva
Vármegyházára.
Vizet hozott szegény
Raboknak számára.

Láttam az urakat,
Harmincketten voltak,
Mind a harmincketten
Rólam törvényt szabtak.

Rab vagyok, rab vagyok,
Szabadulást várok.
Azt csak a jóisten tudja,
Mikor szabadulok.

Elejbém terjeszték
A fekete könyvet,
Abból számlálgatják
Az én bus életemet.

Ezt a töredékében is szép versét igen szép dallammal Borbély Teréz néni énekelte nekem először magnóra több, mint tíz évvel ezelőtt Csurgón/csak a néprajzi körülmény kedvéért említem, hogy tőle már több száz dalt gyűjtöttünk fel/. Ebben a típusban érdemes megemlíteni Csirke Pista bácsi "Lóra csikós..." kezdetű gyönyörű dallamát és hosszú költeményét a szállógyöröki Váczi Pista bácsi egészen sajátos hangvételű, s egyik legszebb páva-dallamunk változatát, a Sümegprágáról B. kilitibe elszármazó Fekete Erzsébet versét stb. Csak a felsorolás kedvéért említem, hogy a régi és új keletű változatban meglévő balladánk közül szinte minden faluban ismeretes a Szendrő/Szende, Endre báró címmel ismert költemény, a halálra táncoltatott leány története Sági bíróné címmel Szabó Vilma, Rigó Vera kezdetű új balladás versek, sok betyár-ballada és legújabb keletű epikus versek stb.... Ez a rövid inkább csak vázlatos ismertető cikk nem akart több lenni a jóértelemben vett propagandánál rávilágítva népköltésünk néhány jellemző momentumára és néhány olyan hagyományt őrző személyre, akiknek köszönettel tartozunk hagyományőrző szerepükért.

